

Визначення лідерського потенціалу Студентів на заняттях баскетболом

Тіняков А.О., Горільчаник О.Г., Недбайло І.А.

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», м. Харків

Анотація. В статье рассмотрены современные взгляды на выявление и формирование лидерского потенциала личности. Авторами разработаны критерии и показатели лидерского потенциала студентов, которые занимаются баскетболом на занятиях физическим воспитанием в вузе. С помощью разработанной методики в процессе занятий баскетболом выявлены и охарактеризованы уровни лидерского потенциала.

Анотація. У статті розглянуті сучасні погляди на виявлення і формування лідерського потенціалу особистості. Авторами розроблені критерії та показники лідерського потенціалу студентів, які займаються баскетболом на заняттях фізичним вихованням у ВНЗ. За допомогою розробленої методики в процесі занять баскетболом виявлено й охарактеризовано рівні лідерського потенціалу.

Annotation. The article deals with modern views on the identification and formation of leadership potential of the individual. The authors have developed criteria and indicators of leadership potential of students who are engaged in basketball in the classroom physical education in high school. By using the developed technique in the process of training basketball identified and characterized by levels of leadership potential.

Ключові слова: лідерство, лідерський потенціал, баскетбол, фізичне виховання, команда.

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку нашої держави існує гостра необхідність формування лідерів-професіоналів з яскраво вираженими організаторськими навичками, внутрішнім прагненням до соціальної активності, здатністю до тривалої емоційної, вольової, інтелектуальної та фізичної напруженої роботи заради досягнення поставлених цілей.

Актуальним та важливим завданням сучасної вищої школи є створення організаційно-педагогічних умов для виховання особистості лідера, який може повною мірою розкривати свої здібності, вести за собою у вирішенні професійних завдань, брати відповідальність за наслідки власних дій, бути вимогливим до себе, наполегливим, рішучим та ініціативним. Розкриття та реалізація лідерського потенціалу студентів є також одним з важливих факторів їх успішної майбутньої професійної діяльності.

Лідерський потенціал студента виявляється та розвивається не лише методами психологічного тестування та психокорекції, а й у різних видах практичної діяльності, одним з яких є заняття фізичним вихованням. У зв'язку з цим актуальності набуває аналіз проявів лідерського потенціалу студентів на заняттях з фізичного виховання на прикладі одного з найпопулярніших студентських видів спорту – баскетболу.

Мета статті полягає у аналізі проявів лідерства студентів під час занять баскетболом у вищих навчальних закладах.

Завданнями статті є:

- 1) проаналізувати сучасні підходи до визначення лідерства;
- 2) розробити критерії та показники розвитку лідерських якостей студентів під час занять баскетболом;
- 3) визначити рівні розвитку лідерських якостей студентів під час занять баскетболом.

Результати дослідження. Феномен лідерства був і залишається предметом вивчення багатьох поколінь мислителів, вчених та дослідників. Однак навіть на сучасному етапі не існує єдиних поглядів на визначення, сутність і природу даного феномена.

Згідно ранніх теорій лідерства (Ф. Гальтон, Д. Стокдилл), лідери мають володіти певним набором особистих якостей. Серед них автори називають багато різних якостей, але виділяють, в основному, рівень інтелекту і знання, ініціативність, соціальну і економічну успішність, високу ступінь впевненості в собі тощо. Але сучасними дослідженнями доведено, що лідери можуть відрізнитися інтелектом, прагненням до знань, надійністю, відповідальністю, активністю, соціальною участю і соціально-економічним

статусом, у той же час вони можуть бути однаково ефективними.

К. Левін, Д. Мак Грегор, Р. Лайкерт, А. Блейк-Мутон та ін. дослідники запропонували поведінковий підхід до лідерства, який зосередив свою увагу на поведінці лідера. Згідно такого підходу, ефективність залежить не скільки від особистих якостей лідера, а швидше від його манери поведінки по відношенню до оточуючих. Поведінковий підхід створив основу для класифікації стилів лідерства – звичних манер поведінки лідера по відношенню до оточуючих, щоб впливати на них і спонукати їх до досягнення цілей.

Ні підхід з позиції особистих якостей, ні поведінковий підхід повністю не виявили логічного співвідношення між особистими якостями чи поведінкою лідера, з одного боку, і його ефективністю, з іншого. Це не означає, що особисті якості і поведінка не мають значення для лідера. Навпаки, вони є суттєвими компонентами успіху, а в ефективності лідерства вирішальну роль можуть зіграти додаткові фактори. Ці ситуаційні фактори описують контекст конкретної задачі або ситуації, в котрій людині необхідно проявити лідерські навички (Фідлер, Гоулман).

Таким чином, у широкому розумінні лідерство можна розглядати як «поведінковий процес впливу на окремих осіб або групи з метою досягнення поставлених цілей» [3].

Розвиток уявлень про лідерство та експериментальні напрацювання послужили тому, що в теорії лідерства історично послідовно сформувалися чотири основні підходи до розуміння лідерства [4]:

Особистісний – виявлення лідера відповідно до його особистісних якостей.

Поведінковий – прояв лідерства у різних стилях поведінки.

Ситуаційний – прояв лідерства у певних ситуаціях та обставинах.

Емоційне лідерство – лідерство на основі здібностей до усвідомлення власних почуттів та почуттів інших людей, а також управління ними.

В фізичній культурі і спорті ці аспекти включають процеси прийняття рішення, методи мотивації, забезпечення зворотного зв'язку, встановлення міжособистісних взаємин, орієнтацію команди або групи [5].

Баскетбол – це командна гра з характерною колективною взаємодією та відносинами у спортивному колективі, що складаються як під час навчально-тренувальних занять та змагань, так і в процесі вирішення

різноманітних організаційних завдань. Це дозволяє тренеру-викладачу аналізувати прояви особистісних рис характеру студентів, вивчати стиль їхньої поведінки у різних ігрових та організаційних ситуаціях, визначати здатність до лідерства у безпосередній практичній діяльності.

Відповідно до особливостей занять баскетболом та сучасним уявленням про лідерство ми розробили критерії та показники, за якими можливо визначити лідерський потенціал студентів, які займаються баскетболом. В результаті аналізу спеціалізованої літератури, ми розробили наступні критерії та виділили відповідні показники.

Особистісний критерій включає до себе наступні показники лідерського потенціалу особистості, що були найбільш обґрунтовано сформульовані У. Беннісом у його дослідженнях у 1990-х роках:

1. *Управління увагою*, або здатність так уявити сутність результату, мети або дій, щоб це було привабливим для послідовників.

Показником цього критерію під час занять баскетболом студентів ми вважаємо вміння привернути увагу партнерів по команді щодо важливості конкретних дій, які призведуть до перемоги у грі. Партнери по команді прислухаються до того, що говорить лідер, вважають його думку компетентною та тією, що призводить до позитивного результату. Прикладом може служити ситуація, коли лідер команди під час тайм-ауту концентрує увагу гравців команди на тому, що необхідно щільно зіграти у захисті проти того чи іншого гравця суперника. Партнер по команді, який отримує від лідера таку настанову, погоджується із нею і якісно її виконує;

2. *Управління значенням*, здатність так передати значення ідеї, щоб вона була зрозуміла і прийнята послідовниками.

Показником цього критерію під час занять баскетболом студентів ми вважаємо вміння лідера «заразити» друзів, наприклад, ідеєю участі у аматорських змаганнях, проявити активність у підготовці та організації команди, оформленні заявки на гру, публікації у соціальних мережах результатів ігор або календаря турніру тощо.

3. *Управління довірою*, або здатність побудувати свою діяльність настільки якісно та ефективно, щоб отримати повну довіру послідовників.

Показником цього критерію під час занять баскетболом студентів ми вважаємо з одного боку, систематичність, постійність та

організованість під час навчально-тренувальних занять. З іншого боку, таким гравцям члени команди довіряють при наданні права вирішального кидка, або виборі того гравця, який має його зробити.

4. *Управління собою*, або здатність настільки добре знати і вчасно визнавати свої слабкі і сильні сторони, щоб для посилення своїх слабких сторін вміло залучати інші ресурси, включаючи ресурси інших людей.

Показником цього критерію під час занять баскетболом студентів ми вважаємо вміння швидко реагувати у вирішенні проблем, що виникають на майданчику. Лідер команди чітко усвідомлює свої слабкі та сильні сторони, швидко реагує для того, щоб нівелювати свої недоліки за рахунок сильних сторін своїх партнерів. Наприклад, це вміння організувати ефективні командні взаємодії у захисті проти більш швидкого або високого гравця суперників.

Показником **поведінково-ситуаційного критерію** є володіння певним «набором» стилів поведінки, що відповідає конкретній ситуації.

Показником цього критерію під час занять баскетболом студентів ми вважаємо вміння лідера керувати власною поведінкою в залежності від особистісних властивостей партнерів по команді, ситуації, що виникає під час гри, або дій суперника, що вимагають відповідної реакції. Наприклад, лідер команди може займати в одному випадку авторитарну, а в іншому ліберальну позицію, проявляти певну «гнучкість» у своїй поведінці відносно до партнерів в залежності від важливості гри, відповідальності ситуації, характеру партнерів по команді, їх спортивної підготовки тощо.

Показником **позиційно-оперативного критерію** є сприйняття лідера групою, сприйняття групи лідером та безпосереднє виконання лідерських функцій.

Показниками цього критерію під час занять баскетболом студентів ми вважаємо:

Визнання ступеня лідерства певного гравця іншими членами команди.

Усвідомлення гравцем власної лідерської функції у команді.

Виконання лідерських функцій під час різноманітних ігрових ситуацій на майданчику.

Для виявлення лідерського потенціалу студентів, які займаються баскетболом, нами було визначено експериментальну групу студентів у кількості 15 чоловік. У дослідженні брали участь студенти третього та четвертого курсів, які навчаються на одному факультеті (це

надає їм можливість грати за одну команду на першості університету) та регулярно відвідують заняття з фізичного виховання (баскетбол). Вибір студентів третього та четвертого курсів був обломлений тим, що ці студенти вже адаптувалися до вимог навчання в університеті, мають певний досвід занять баскетболом, а також є знайомими між собою. Тобто, вони пройшли певний етап формування колективу.

Експеримент відбувався під час проведення ігор спартакіади університету, що надавало додаткові можливості у дослідженні процесів, що відбувалися у цей час у факультетській команді. За розробленими критеріями під час педагогічних досліджень та індивідуального опитування студентів експериментальної групи на заняттях фізичним вихованням (баскетболом) та під час ігор команди їхнього факультету в спартакіаді університету ми за п'ятибальною шкалою («1» - найменше, а «5» - найбільше значення) проаналізували наступні оцінювання:

Наскільки член колективу часто висловлює власну думку з приводу подій на майданчику (оцінює викладач).

Наскільки думка, яку виражає гравець команди, впливає на зміни у діях його партнерів (оцінюють студенти експериментальної групи).

Наскільки активно студент проявляє себе в організації команди для змагань або мотивації інших до занять фізичним вихованням: прагне до організації регулярного відвідування ігор всіма членами команди, розповсюджує інформацію про календар змагань та результати ігор, мотивує та збирає партнерів тощо (оцінює викладач).

Наскільки кожному із членів колективу вони би довірили функцію капітана команди під час змагань між факультетів (оцінюють студенти експериментальної групи).

Наскільки усвідомлюють свої сильні та слабкі сторони та відповідно до цього адекватно діють (оцінює викладач).

Наскільки є «гнучким» у ставленні до партнерів по команді (оцінює викладач).

Наскільки вважає себе лідером колективу (оцінює сам).

Наскільки вважає інших лідерами колективу (оцінює сам).

Наскільки часто проявляє лідерські функції на майданчику (оцінює викладач).

Наскільки підтримує контакти із іншими членами колективу поза навчальними заняттями (оцінюють студенти експериментальної групи).

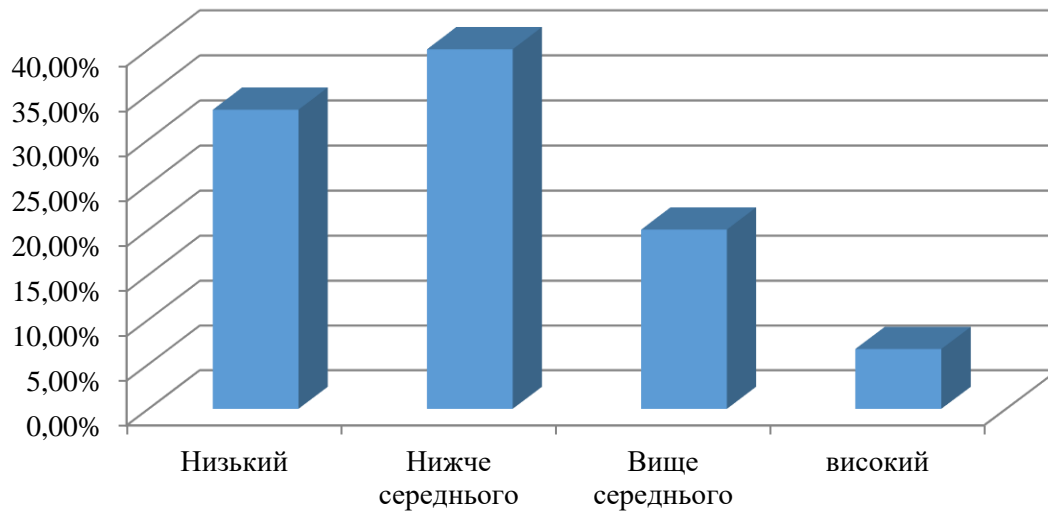

Рис. 1. Розподіл студентів, які займаються баскетболом, за визначеним лідерським потенціалом

Таблиця 1

Рівень лідерського потенціалу студентів, які займаються баскетболом.

№ пп	Ініціали	Сума балів	Рівень лідерського потенціалу
1.	П. Э.	42	Високий рівень
2.	Л. О.	18	Низький рівень
3.	Я. В.	24	Нижче середнього
4.	Ю.М.	25	Нижче середнього
5.	Б. А.	12	Низький рівень
6.	Б. М.	33	Вище середнього
7.	Д. О.	16	Низький рівень
8.	Ф. В.	24	Нижче середнього
9.	С. В.	35	Вище середнього
10.	С. П.	23	Нижче середнього
11.	П. В.	37	Вище середнього
12.	М. М.	14	Низький рівень
13.	Г. Н.	22	Нижче середнього
14.	І. М.	27	Нижче середнього
15.	Л. Р.	15	Низький рівень

За результатами дослідження студенти розподілилися наступним чином: з високим

лідерським потенціалом – 1 чол. (6,7 %), вище середнього – 3 чол. (20 %), нижче середнього – 6 чол. (40 %), та низьким – 5 чол. (33,3 %), що відображено на рис. 1.

Оцінювання проводилось за 50 бальною школою (10 балів (по 1 балу за кожний показник) – мінімум, 50 (по 5 балів за кожний показник) – максимум). Потім підраховувалася сума набраних балів за всіма десятима показниками. Результати оброблялися за наступною шкалою.

Порівняльна шкала практичних показників лідерського потенціалу:

Низький рівень – від 10 до 20 балів.

Нижче середнього – від 21 до 30 балів.

Вище середнього – від 31 до 40 балів.

Високий рівень – від 41 до 50 балів.

Визначений рівень лідерського потенціалу студентів відображено у таблиці 1.

Висновки. Проведене дослідження дозволило виділити чотири основні підходи до розуміння лідерства: особистісний, поведінковий, ситуаційний та емоційне лідерство. Такі підходи мають відображення в поведінці та взаєминах студентів в процесі занять баскетболом на заняттях з фізичного виховання. В процесі педагогічних спостережень за студентами під час навчально-тренувальних занять та участі у змаганнях, а також опитування, ми розробили особистісний, поведінково-ситуаційний та позиційно-оперативний критерії розвитку лідерського потенціалу. Кожен з цих критеріїв має відповідні показники під час занять баскетболом.

В результаті проведеного дослідження нами було виявлено, що більшість (73,3 %) студентів експериментальної групи мають низький або нижче середнього рівні лідерського

потенціалу. Такі студенти майже не висловлюють власну думку з приводу гри своєї команди та не проявляють ініціативу у її вдосконаленні. Їх власна позиція з приводу тих чи інших подій на майданчику не є авторитетною у колективі та рідко береться до уваги партнерами. Студенти з відповідними рівнями лідерського потенціалу майже не проявляють ініціативу в організації та об'єднанні колективу, діють за принципом «мені скажуть – я зроблю». Таким студентам партнери рідко довірили би виконання ролі капітана команди, а вони самі (як і їхні партнери) не вважають себе лідерами або потенційними лідерами колективу. Низький лідерський потенціал виражається також у низькій комунікативній активності поза межами занять відносно до інших членів колективу.

Лише 26, 7 % студентів експериментальної групи мають високий та вище середнього рівні лідерського потенціалу. Характерними рисами таких студентів є активність і авторитетність у вираженні власної думки з приводу подій на майданчику, взаємин у колективі тощо; високий рівень відповідальності не лише за власні дії, а і за результат всієї команди; висока соціальна активність, що проявляється у підтримці контактів з членами команди поза заняттями, добровільному виконанні ролі капітану, або навіть тренера команди, зацікавленість у покращенні показників колективу, прагнення до дружніх взаємин у ньому. Студенти з високим лідерським потенціалом користуються довірою команди, мають власну і авторитетну думку, самі вважають себе лідерами колективу та проявляють лідерські якості безпосередньо у змагальних ситуаціях. Вони адекватно оцінюють власні сильні та слабкі сторони, мають прагнення покращити свій рівень спортивної підготовки.

Таким чином, важливою **перспективною подальших досліджень** є розробка технологій фізичного виховання у вищих навчальних закладах, що мають своєю метою визначення та розвиток лідерського потенціалу студентів.

Література:

1. Романовський О.Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності: Монографія / Олександр Георгійович Романовський. – Х.: Основа, 2001. – 312 с.
2. Тіняков А.О. Психолого-педагогічний потенціал фізичної культури і спорту у вихованні навичок лідерства студентів вищих навчальних закладів / А.О.Тіняков // Теорія і практика управління соціальними системами : наук.-практ. журнал. – Харків : НТУ „ХПІ”, 2016. - С. 100-114.
3. Barrow J. The variables of leadership: A review and conceptual framework // J. Barrow. – Academy of Management Review, 2, 1977. - P. 231-251. - P. 232.
4. Chemers M. An integrative theory of leadership. – Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1997.
5. Salminen, Linkkonen. The Convergent and Discriminant Validity of the coaches Version of the Leadership scale for Sports // International Journal of Sport Psychology, 1. – 1994. P. 119-127.

Інформація об авторах:

Тіняков А.О. – к.псих.наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

Горільчаник О.Г. – старший викладач, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

Недбайло І.А. - старший викладач, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

Поступила в редакцію 24.11..2016